

488

STEFANJA KONIC

NAUCZANIE GEOGRAFJI

W KLASIE VI szk. pow.
na przykładzie Afryki.

Uwagi dla nauczyciela.

WARSZAWA 1935.

NAKŁADEM AUTORKI. — WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE.

STEFANJA KONIC

NAUCZANIE GEOGRAFJI

W KLASIE VI szk. pow.
na przykładzie Afryki.

Uwagi dla nauczyciela.

CBGiOŚ, ul. Twarda 51/55

tel. 0 22 69-78-773

Wa5149935

WARSZAWA 1935.

NAKŁADEM AUTORKI. — WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE.

<http://rcin.org.pl>

Tej samej autorki :

- I. Wyprawa uczniów VI-ej klasy szkoły powszechnej do Afryki 1 zł. 40 gr.
książka dla ucznia z 35 ilustracjami.
- II. Poznaj Afrykę, zbiór mapek przezroczystych
z pytaniami i ćwiczeniami
na cienkim celofonie 90 gr.
na grubym „ 1 zł. 20 gr.

488

Skład główny: Nasza Księgarnia, Warszawa, Ś-to Krzyska 18.

Stefanja Konic. Warszawa, Górnickiego 3. P. K. O. 1157.

UWAGI OGÓLNE.

Dziecko uczy się w szkole i w domu. W szkole otrzymuje wiadomości na lekcji za pośrednictwem nauczyciela i pomocy naukowych, w domu za pośrednictwem podręcznika, rzadziej przy pomocy lektury i kina.

Uczącym, a więc nauczycielowi i autorowi podręcznika, zależy przede wszystkim na tem, aby materiałem zainteresować. Dziecko musi chętnie oczekiwać lekcji, chętnie sięgać do podręcznika. A więc podręcznik nie powinien być powtórzeniem odbytej lekcji, lekcja nie powinna być ustnem ujęciem odpowiedniego rozdziału podręcznika. Trudność takiego systemu nauczania polega na tem, by, dając wiadomości o tem samem, dać coś nowego, dać inaczej. Ścisłe, szczegółowe wiadomości mają dać możność dziecku stworzenia sobie całości krajobrazu, mają pobudzić do kojarzenia przyczynowego, do syntezyzowania, do ujmowania porównawczego.

Trudność zmniejsza się wobec tak licznych możliwości. Chodzi jedynie o rozumny i celowy podział pracy między lekcję a pracę domową.

Do pobudzenia pracy myślowej ucznia służą pytania, zagadnienia, ćwiczenia. Nie należy więc stawiać pytań, na które uczeń może odpowiedzieć zdaniem cytowanym z podręcznika. Trzeba się przytem starać, aby treść pytania czy zagadnienia zainteresowała ucznia.

Uczeń musi znaleźć świeżość nowości w lekcji, w podręczniku, w stawianych pytaniach, w ćwiczeniach i zagadnieniach danych mu do opracowania.

Dlatego w podręczniku dla ucznia nie może być zawarty materiał przeznaczony dla uczącego. A więc pytania i ćwiczenia wprowadzające w treść nie mogą być tam umieszczone. Natomiast zagadnienia, których rozwiązanie wymaga opanowania materiału oraz techniki pracy i korzystania z wszelkich pomocy, powinny znajdować się w podręczniku.

Ponieważ lekcje muszą być interesujące, jak również i praca z podręcznikiem, nie można posługiwać się stale tą samą metodą, takim samym rozplanowaniem, tem samym tempem pracy, tem samym ujęciem. Lekcja, nauczyciel, pomoce naukowe, cała klasa muszą za każdym ra-

zem zmieniać swoje oblicze. Siłą rzeczy, lekcja musi przystosować się do książki ucznia, która po wydrukowaniu zmieniać się nie może. Lekcja musi być przygotowana jako uzupełnienie rozdziału podręcznika przez inną metodę pracy, inne ujęcie, niekiedy i inny materiał.

Nie wyobrażam sobie możliwości osiągnięcia celów wychowawczych, do których geografia nadaje się w pierwszym rzędzie, jeżeli uczeń znajdzie te wszystkie momenty wyłuszczone w swojej książce. Nauczyciel i książka inspirują myśl ucznia, pobudzają uczucia, które jednak muszą wykielkować w myśli i sercu samego ucznia, muszą powstać jako jego własność. Obce myśli i uczucia tylko wyjątkowo mogą głębiej wrosnąć.

Nauka geografji w nowej szkole chce dać wiedzę i jej umiłowanie, metodę i organizację pracy, chce dać szeroki — światowy widnokrąg i umieścić w nim ucznia zorjentowanego w swem położeniu geograficznym, społecznem, państwowem, gospodarczem i politycznem.

Obowiązkiem nauki geografji jest przekonanie ucznia o ważności treści mapy, która jest niekiedy ważniejsza od pisanego słowa. W tym

celu unikam w książce mojej p. t. Wyprawa ucznia VI-ej klasy szkoły powszechnej do Afryki, powtarzania słownego wiadomości zawartych na mapie i umieszczam pod mapami pytania i ćwiczenia, by uwagę i myśl ucznia jaknajdłużej zatrzymać na jej treści. To samo pragnę osiągnąć przez identyczną pracę nad ilustracją Dzielę więc treść naukową książki na ujęcie słowne, mapę i ilustrację. Ten cel książki może być osiągnięty jedynie przy zgodnej współpracy z uczącym. Pytania, stawiane dzieciom, muszą odnosić się do materiału naukowego mapy, następnie opowiadania i obrazka.

Konieczność samodzielnego zdobywania przez uczniów wiadomości, oraz konieczność nauczania ucznia posługiwania się mapą i dania mu zrozumienia ważności mapy, zmusiła mnie do opracowania zbioru mapek p. t. Poznaj Afrykę. Jest to pomoc, na której opieram pracę samodzielną ucznia na lekcjach.

Poznanie szczegółowe wiadomości powinien uczeń osiągnąć samodzielną pracą. Do tego celu służą właśnie mapki p. t. Poznaj Afrykę. Wyszukiwanie tych wiadomości na mapie jest dużo bardziej interesujące, dużo zabawniejsze, niż „wykuwanie“ z podręcznika. Uczniów praca ta interesuje, bo widzą jej celowość. Jest to jedno-

częściej dobry i łatwy sposób dla zapamiętania tych wszystkich wiadomości, a to dlatego, że uczeń dłużej o danym zagadnieniu musi myśleć, bo wyszukuje odpowiedzi na mapie; prócz tego, może zapamiętać nie samą tylko nazwę, ale i sposób znakowania na mapie, lub miejsce, na którym dane zjawisko znalazł, lub warunek, od którego ono jest zależne. Możliwości kojarzenia pamięciowego są różne, liczne, więc skuteczniejsze. Jest to jedyny sposób ominięcia werbalnego sposobu uczenia.

Zdobywanie wiadomości przez odczytywanie treści map jest jednocześnie pogładową nauką o mapie i nauką o metodzie pracy geograficznej. Uczeń nauczy się posługiwania mapą i w wielu wypadkach polubi ten sposób zdobywania wiedzy, jako bardziej czynny. Uczniowie inteligentniejsi lubią pracę samodzielną, a nie narzuconą.

Aby osiągnąć powyższe cele, należy rozpocząć naukę o Afryce od pracy nad mapami. Dopiero, gdy mapy zostaną odpowiednio wykorzystane, można sięgnąć do podręcznika. Mapkami należy się w dalszym ciągu posługiwać przy omawianiu każdej poszczególnej krainy. W ten sposób ogólne wiadomości, zdobyte na pierwszych lekcjach o Afryce, mogą się w czasie przeglądu krain jeszcze lepiej utrwalić. Praca na lekcjach powinna

polegać na odczytywaniu treści map, dotyczących omawianej krainy. Więc na przykład: lekcja o Sudanie polegać będzie na odczytaniu z map: położenia Sudanu, warunków wysokościowych, klimatycznych, roślinnych. Uczniowie w czasie lekcji pracują sami lub grupami. Zdobyte wiadomości zapisują jako zwięzłe notatki. W domu czytają w podręczniku opis krainy, o której posiadają podstawowe wiadomości przez siebie odnalezione.

W domu praca ucznia opiera się o książkę. O ile praca nad zbiorkiem mapek Poznaj Afrykę była podyktowana chęcią usamodzielnienia pracy ucznia w szkole, o tyle troska o system uczenia się w domu naszej młodzieży, kazała mi napisać Wyprawę Ucznia do Afryki. Pragnę uniemożliwić uczniowi bezmyślne wkuwanie, a zastąpić je, o ile możliwości, przyjemną pracą wytężonej myśli i wyobraźni. Aby osiągnąć ten cel, staram się dać możliwie żywy obraz krain, nie szeregując zjawisk, a odtwarzając całość krajobrazu. Próbuję zwrócić uwagę ucznia na ważniejsze zjawiska przez użycie innego druku, przez umieszczenie krótkich zdań na marginesie książki, przez odsyłanie do słowniczka umieszczonego na końcu książki i przez załączone ilustracje, które powinny zatrzymać dłużej uwagę ucznia.

Bbdaaj najtrudniejszą częścią nauczania jest egzekwowanie wiadomości nabytych przez uczniów. Ta część pracy ma miejsce oczywiście w szkole. Posługujemy się w tym celu pytaniami, które dajemy do rozstrzygnięcia. Jest to jednak zupełnie inny rodzaj pytań aniżeli tych, które stawiamy w celu zmuszenia ucznia do samodzielnego znalezienia pewnych zjawisk, a więc tych, które służą do ułatwienia uczniom zebrania wiadomości szczegółowych o nieznanej im krainie. Tu chodzi o przekonanie się, czy zdobyte wiadomości w szkole i w domu zostały dostatecznie w pamięci ucznia utrwalone i czy uczeń umie z nich korzystać dla wyciągania najprostszych wniosków.

Odpowiedzi na takie pytania muszą być wynikiem poważnej pracy myślowej. Trzeba się postarać, by zainteresowaniem samem pytaniem, zmusić uczniów do tego wysiłku, do tej pracy. Obmyślenie zagadnień i pytań, tak pod względem treści jak i formy, wymaga wielkiego zastanowienia ze strony uczącego. Uczeń, dając odpowiedź, powinien być zmuszony do wykorzystania wszelkich pomocy, jakie były mu dane w szkole i w domu. Nie może pominąć mapy, ilustracji, opisu, słowniczka i t. d.

Dopiero praca w szkole, w domu i ujęcie wia-

domości w zagadnienia da całość metodyczną. Uczący przed przystąpieniem do nauczania musi rozplanować materiał i jasno sobie zdać sprawę czego chce nauczyć w klasie, czego w domu i w jaki sposób, możliwie najbardziej zajmujący, przekonać się o korzyściach formalnych i materialnych, osiągniętych przez uczniów. Przygotowanie takiego planu jest niezbędne i ułatwi olbrzymio pracę uczącego i ucznia.

Po tych uwagach ogólnych przejdę do szczegółowej pracy nauczyciela przy nauczaniu o Afryce metodą całości, do której dostosowałam mapki i książkę dla ucznia.

PIERWSZA LEKCJA O AFRYCE.

Przed lekcją uczący musi sobie zadać pytanie: czego musi się uczeń nauczyć na pierwszej lekcji o Afryce? Musi przede wszystkim poznać położenie Afryki na kuli ziemskiej, następnie położenie wobec innych części świata, położenie wobec oceanów i mórz, musi poznać rozwój linii wybrzeża, więc: zatoki, przylądki, półwyspy i wyspy. Można zaznajomić z historią odkrycia Afryki, ale to uczeń znajdzie w książce swojej, nie

należy więc tego powtarzać, można obliczyć z uczniami różnicę czasu dla utrwalenia wiadomości nabytych poprzednio i w ten sposób wykazać praktyczne zastosowanie tych wiadomości.

Można uważać, że to zamały materiał jak na całą lekcję, a wtedy można dodać dalsze wiadomości do planu. Według mego zdania, przy średnim poziomie klasy, jest to materiał całkowicie wystarczający. Jak przeprowadzić plan? W danym wypadku wszelkie wymienione wiadomości mogą uczniowie nabyć przez odczytanie mapy, wobec czego postanawiamy poświęcić lekcję samodzielnej pracy uczniów bądź indywidualnej, bądź grupowej. Ponieważ uczeń w książce znajdzie pierwszy rozdział zatytułowany: Niedostępność Afryki, musi ze swoich spostrzeżeń nad rozwojem linii wybrzeża wyciągnąć wniosek, że słabo rozwinięta linja wybrzeża afrykańskiego utrudnia dostęp od strony morza.

Przebieg lekcji w szczegółach musimy dostosować do warunków jakimi rozporządzamy. Idealne warunki będą miały miejsce, gdy na każdą ławkę przypada jedna mapa fizyczna Afryki, gdy uczniowie posiadają konturową mapę Afryki, gdy na ścianie wisi duża mapa Afryki i mapa obu półkul (fizyczna), oraz gdy każdy uczeń posiada zeszyt przedmiotowy.

Na przerwie przedlekcyjnej nauczyciel wypisuje na tablicy plan pracy dla uczniów.

1. Wpisz na mapie konturowej stopnie długości i szerokości geograficznej.

2. Wpisz nazwy kontynentów, których części są narysowane na Twojej mapce.

3. Wpisz nazwy mórz i oceanów.

4. Wpisz nazwy przylądków, półwyspów, wysp, zatok i cieśnin.

5. Napisz na przylądku Zielonym: godz. 12, oblicz, która godzina będzie równocześnie na przylądku Gwardafui i wpisz na mapce wynik Twego obliczenia.

6. Umieść na mapce napis: r ó w n i k.

7. W zeszycie przedmiotowym napisz na marginesie datę oraz tytuł: Położenie Afryki i rozwój jej wybrzeży.

Pod tytułem napisz: Afryka leży między a ... stopniem długości i między ... a ... stopniem szerokości geograficznej.

Różnica czasu między zachodnim a wschodnim przylądkiem Afryki wynosi... godzin... minut.

Uczniowie odrazu zabierają się do pracy, przyczem uczący obserwuje klasę, przechodząc między ławkami pomaga słabszym, wyjaśnia

indywidualnie, jeżeli zachodzi tego potrzeba, uzupełnia braki poszczególnych uczniów.

Jeżeli uczniowie nie posiadają mapek konturowych, wpisują wyniki do zeszytów, należy więc na tablicy inaczej sformułować plan ich pracy.

Praca uczniów nie powinna trwać dłużej nad 20 minut, trzeba koniecznie mieć 15 minut na omówienie wyników ich pracy.

Kilku uczniów odczytuje wyniki swej pracy kolejno według punktów planu. Pozostali uczniowie poprawiają swoje odpowiedzi wrazie błędów.

Następnie uczniowie wskazują na mapie ściennej wymienione w swych odpowiedziach przylądki, zatoki, wyspy oceany i td.

Nauczyciel rzuca pytanie: jak należy określić charakter linii wybrzeża Afryki? Należy ewentualnie podsunąć porównanie z Europą, aby dojść do określenia: linja wybrzeża Afryki jest słabo rozwinięta. To zdanie wpisują uczniowie do zeszytów. Omawia się ważność komunikacyjną linii wybrzeża. Dyktuje się uczniom: do opracowania w domu rozdział pt. Niedostępność Afryki do ustępu: Wysokie brzegi Afryki. Obliczyć różnicę czasu między Warszawą a Aleksandrią.

DRUGA LEKCJA O AFRYCE.

Uczniowie otwierają na ławkach zeszyty z wykonaniem w domu obliczeniem. Nauczyciel sprawdza prace, przechodząc między ławkami, jeden z uczniów odczytuje wynik, inni poprawiają w razie błędów. Jeżeli kilku nie umiało wykonać obliczenia, trzeba raz jeszcze na tablicy przeprowadzić działania.

Następnie należy sprawdzić jak dalece uczniowie opanowali materiał przerobiony na poprzedniej lekcji i w domu. W tym celu można na przykład kazać odbyć na mapie drogę Vasco de Gamy z wymienieniem cieśnin, oceanów, zatok, przylądków, wysp, przez które przejeżdżał i które opływał. Można stawiać pytania: jaką poznałeś przyczynę późnego zbadania lądu Afryki? (niedostępność z powodu słabo rozwiniętej linii wybrzeża); przypomnij rzeki Europy, których ujścia doskonale zastępują zatoki? (np. ujście lejkowate Łaby); opowiedz o udziale Polaków w pracach badawczych nad Afryką; opowiedz o zbadaniu biegu Kongo; w jaki sposób wykorzystali Europejczycy bliskie i dostępne wybrzeża Afryki? Pytań można postawić więcej lub inne, te podane są jedynie przykładowo. Zależy jednak na tem, by uczeń musiał wykazać, że pamięta

treść przeczytanego rozdziału, że zaglądał do słowniczka, że pamięta wiadomości wyszukane przez siebie na poprzedniej lekcji, że umie znaleźć na mapie, wymieniane zjawiska.

Jako nowy materiał do opracowania na lekcji mamy poznanie wnętrza Afryki, a więc przede wszystkim ukształtowanie pionowe i rzeki. Jako pomoce naukowe mamy: mapę fizyczną Afryki ścienną i małą mapkę ze zbioru Poznaj Afrykę przed każdym uczniem, rysunek w książce — profil przez Afrykę wzdłuż równika i mapę zatapiań w zbiorze Poznaj Afrykę. Pierwszą naszą czynnością będzie dokładne przestudjowanie z uczniami każdej z tych pomocy. Zaczynamy od mapy fizycznej, jako najłatwiejszej.

Jakie kolory rozróżniamy na tej mapce? Co one oznaczają? (Uczniowie odczytują skalę barw). Poza kolorem niebieskim, oznaczającym wody, jakich barw na mapie jest najmniej? Co oznacza kolor czerwony, co zielony? Która część Afryki jest wyższa północna, czy południowa? Gdzie leżą najwyższe wyniosłości Afryki? Pokaż je na mapie ściennej. Przechodzimy następnie do zrozumienia rysunku profilu w książce. Dobrze jednak, by poprzednio uczniowie zanotowali sobie w zeszycie wyniki badania mapy fizycznej. W tym celu piszą datę na markiesie, tytuł:

Wnętrze Afryki, pod tytułem — przedyskutowane w klasie, jaknajkrótsze sformułowanie spostrzeżeń. Np. Prócz wąskiego pasa nizin nadbrzeżnych, cała Afryka prawie jest wyniesiona powyżej 200 m. n. p. m. Afryka południowa jest wyższa od północnej, większa część jej obszarów jest wyniesiona ponad 1000 m. n. p. m.

Aby uczniowie rozumieli rysunek profilu, daje im się parę minut czasu, w ciągu którego przyglądają się i czytają uważnie napis pod nim umieszczony.

Jeden z uczniów wskazuje na mapie ściennej miejsce wzdłuż którego narysowano profil. Każę się następnie porównać rysunek profilu z mapką fizyczną zbioru Poznaj Afrykę. Jak zmieniają się barwy na mapce wzdłuż równika? Na jakiej wysokości leży jezioro Wiktorji? (Z mapki — odczytując skalę barw, z profilu — odczytując wysokość na linji pionowej). Jaką barwą oznaczony jest szczyt Kenja na mapie? Na ile wklęsłych mis natrafia się wzdłuż równika? (Z profilu). Na jakiej wysokości leży misa kotliny Kongo? Co stanowi wysoką ścianę zachodnią misy jeziora Kongo? (na mapce napis Ruwenzori). Jaka jest wysokość tego szczytu? (Z profilu). I td., można stawiać szereg pytań, by przekonać

się, czy dzieci orjentują się w treści rysunku i czy umieją przenosić tę treść na mapę.

Następnie dajemy uczniom przezroczystą mapkę zatapiań. Każemy mapkę tę wsunąć za ramkę mapy fizycznej. Jakie obszary oznaczono na mapie zatapiań ciemną plamą? Jeżeli uczniowie nie odpowiedzą odrazu, że są to obszary wyższe ponad 1000 m., trzeba zadać pytania naprowadzające. Gdy osiągnięto cel, uczniowie powinni umieć wytłumaczyć dlaczego mapka ta nazywa się mapą zatapiań. Gdyby poziom mórz, oblewających Afrykę, podniósł się o 1000 m. z Afryki pozostałyby tylko te krainy, których wysokość jest dziś większa niż 1000 m., reszta lądu pograżyłaby się pod wodę. Co znajdujemy na mapie fizycznej w tych krainach, które są niżej położone, otoczone ciemnym wieńcem krain na mapie zatapiań? zależy na tem, żeby uczniowie znaleźli rzeki w kotlinach. Gdy naprowadzi się je na to, niech odczytają nazwy i pokażą każdą odczytaną rzekę na mapie ściennej. Następnie każe się dzieciom na podstawie rycin na str. 9 i 67 opowiedzieć o przeszkodach komunikacyjnych na rzekach Afryki.

W zeszytach uczniowie w dalszym ciągu notują: wewnątrz Afryki składa się z szeregu kotlin, leżących między wysokimi ścianami wyżyn.

W kotlinach tych płyną rzeki, które, spadając po stromych progach, tworzą wodospady; tam, gdzie skały sterczą z dna rzeki, tworzą się katarakty. Tak wodospady jak i katarakty są przeszkodą komunikacyjną.

Do opracowania w domu: przeczytać i nauczyć się z książki ustępy Wysokie brzegi Afryki i Rzeki nie ułatwiają dostępu. Napisać odpowiedzi na pytania ze zbiorniku Poznaj Afrykę umieszczone w rozdziale Mapa II począwszy od słów „grozi nam powódź“ na str. 6.

LEKCJA TRZECIA.

Uczniowie odczytują odpowiedzi opracowane w domu. Cała klasa bierze udział w poprawianiu i uzupełnianiu. Pod tytułem: „Poprawione odpowiedzi“ uczniowie umieszczają odpowiedzi na te tylko pytania, na które dali błędne odpowiedzi.

Następnie rozdaje się uczniom mapkę klimatyczną ze zbioru Poznaj Afrykę i każe się nałożyć ją na białą kartkę papieru, którą mają w kopercie. Uczniowie przyglądają się przez parę minut mapce, następnie jeden z uczniów przypomina co to są izotermy, co to jest średnia roczna temperatura. Następnie czytają sobie treść zawartą w książeczce Poznaj Afrykę pod tytułem

Mapa opadów i dają w zeszyście króciutkie odpowiedzi na pytania w tym rozdziale zawarte, wypisując tytuł „Klimat Afryki“. Uczący może pytania zmienić, dodać inne, część umieszczonych pominać. Wtedy musi pytania wypisać na tablicy przed lekcją, by uczniowie w ciszy mogli je opracować samodzielnie lub grupami. Pierwsze pytania muszą w każdym razie odnosić się do jednej tylko mapy opadów, końcowe muszą wymagać kombinowania treści poznanych już poprzednio map z tą nową dla nich mapką klimatyczną.

Po lekcji nauczyciel zbiera zeszyty, poleca uczniom wrysować przy tablicy z danymi klimatycznymi na str. 7-ej książki Wyprowa Uczniów jeszcze jedną rubrykę. Rubrykę tę uczniowie mają zatytułować: Różnice temperatury. Po obliczeniu dla każdej podanej miejscowości tej różnicy, mają wpisać otrzymaną wielkość w odpowiednim miejscu. Czerwonym ołówkiem podkreślają miejscowość o największej różnicy między temperaturą najcieplejszego i najzimniejszego miesiąca.

LEKCJA CZWARTA.

Przed wspólnem poprawianiem odpowiedzi uczniów, wykonanych na poprzedniej lekcji, nauczyciel sprawdza czy uczniowie pamiętają,

jakie jest rozmieszczenie wiatrów na kuli ziemskiej, więc jakimi wiatrami jest objęty ląd Afryki; co to są passaty, jak powstają; skąd wieje passat na północną Afrykę; ponieważ wieje z nad Azji, z nad wielkiego lądu — co przynosi? jakie zjawisko klimatyczne tłumaczy się wpływem tego suchego passatu? Czem tłumaczy się małą ilość opadów na południu Afryki? Na jaką przeszkodę natrafiają passaty południowej Afryki, wiejące z nad oceanu, więc przynoszące wilgoć? Uczniowie muszą na mapie fizycznej pokazać tę przeszkodę — g. Smocze. Następnie nauczyciel przechodzi do zbiorowego poprawiania błędów pracy klasowej, po poprzednim rozdaniu uczniom ich zeszytów. Poprawianie może być wykonane albo przez odczytanie przez jednego z uczniów dobrej odpowiedzi i ci, którzy mają złe albo nie pełne odpowiedzi, poprawiają swoje w zeszycie, wypisując raz jeszcze całą odpowiedź, by uniknąć przekreślania, albo w jakikolwiek inny sposób tak, aby wykonać tę pracę możliwie jaknajszybciej.

Poczem uczniowie wyjmują ze zbioru Poznaj Afrykę mapę roślinności, kładą ją na białą kartkę papieru i odczytują jej treść. Jakie znaki oznaczają jaką roślinność? W trakcie odczytywania uczniowie natrafiają na nieznane sobie

wyrażenia jak: sawanna, makja. Nauczyciel od-
syła uczniów do książeczki Wyprawa do Afryki,
gdzie na str. 59 znajduje się ilustracja i opis sa-
wanny, oraz do treści w Poznaj Afrykę, gdzie
w rozdz. p. t. Mapa roślinności znajdą wyjaśnie-
nie słowa makja.

Uczniowie odpowiadają na pytanie: czym wy-
różnia się palma od reszty roślinności sawanny,
ile pięter roślinności można rozróżnić na sawan-
nie, w jakich krajach europejskich można spot-
kać makję?

Uczniowie odczytują treść rozdziału: mapa
roślinności, jeden z nich czyta głośno. Omawia
się odpowiedzi na każde pytanie oraz wykonuje
się polecone prace. Po omówieniu każdego pyta-
nia uczniowie zapisują w zeszycie krótkimi zda-
niami odpowiedzi czy też wyniki, osiągnięte przez
nakładanie mapy roślinności na mapę klima-
tyczną.

Prawdopodobnie uczniowie nie zdążą odpo-
wiedzieć na wszystkie pytania zawarte w tym
rozdziale; trzeba jednak koniecznie by praca ta
ich zainteresowała. Jeżeli zauważy się, że chętnie
mapkami operują, należy polecić im wykonanie
pracy w domu tak, aby wszystkie polecone za-
gadnienia były wypełnione.

LEKCJA PIĄTA

Po omówieniu z uczniami ich pracy domowej i jej wyników, daje się uczniom do opracowania mapkę ludności i rozdział p. t. mapa ludności z „Poznaj Afrykę”. Odpowiedzi uczniowie wpisują jako krótkie notatki do zeszytów, wypisując tytuł i datę.

Zapisują również: do opracowania w domu — przeczytać i nauczyć się z książki Wyprawa do Afryki do końca treści rozdziału Niedostępność Afryki.

LEKCJA SZÓSTA.

Po tych pierwszych pięciu lekcjach uczniowie powinni osiągnąć znajomość najważniejszych ogólnych wiadomości, dotyczących Afryki, na których będzie można oprzeć naukę o poszczególnych krajach. Ponieważ zdobyte wiadomości stanowią już pewną całość, dla sprawdzenia stopnia ich opanowania przez uczniów, możemy użyć pytań syntetycznych. Lekcja szósta zamknie całość metodyczną. Wykaże jednocześnie, czy stosowane metody, poza zainteresowaniem uczniów pracą nad mapami, dały wyniki; czy ucz-

niowie lepiej pamiętają materiał przerobiony, czy lepiej orjentują się w zagadnieniach; czy umieją posługiwać się pomocami naukowymi?

Jakie wiadomości uważać będziemy za zadawalające? Uczniowie muszą umieć określić położenie Afryki względem innych części świata i względem oceanów, nie patrząc na mapę; muszą umieć określić na podstawie mapy jej położenie w szerokości i długości geogr.; muszą dać charakterystykę ukształtowania wybrzeża i ukształtowania pionowego i wyciągnąć wnioski co do wpływu tych czynników na komunikację, klimat i czas. Muszą dać obraz rozmieszczenia roślinności w Afryce, (wytłomaczyć znaczenie poszczególnych nazw zbiorowisk roślinnych) oraz orjentować się w zależności świata roślinnego od klimatu i od ukształtowania pionowego. Muszą znać nazwy rzek i umieć je pokazać na mapie; umieć wskazywać krainy najmniej zamieszkałe i te o najgęściejszym zaludnieniu i w niektórych wypadkach umieć znaleźć przyczynę tego zjawiska na podstawie zestawienia z mapą opadów i roślinności; muszą znać skład ludności Afryki w najogólniejszych zarysach.

Na przykładzie Afryki muszą nabrać wprawy w określaniu położenia w stopniach geograficznych, w obliczaniu różnicy czasu, w posługiwa-

niu się mapą. Muszą pogłębić wiadomości o wpływie szerokości geograficznej na klimat, o rozmieszczeniu wiatrów na kuli ziemskiej (w szczególności o passatach), o znaczeniu gór jako granicy klimatycznej, o klimacie lądowym i morskim.

Wśród nowych pojęć otrzymują: pustynia, sawanny, lasy równikowe oraz podział ludności.

Lekcję szóstą należy poświęcić sprawdzeniu osiągniętych rezultatów. Jeżeli uczniowie przeczytali w domu i zagadnienia umieszczone na końcu rozdziału Niedostępność Afryki, trzeba zacząć od zwrócenia uwagi, że dawne faktorie są oznaczone na mapce politycznej.

Sprawdzanie można przeprowadzić, opierając się na zagadnieniach zaproponowanych w książce. Może znalazł się choć jeden uczeń, który samorzutnie w domu opracował podróż wzdłuż 20⁰ dłg. wsch., w takim razie jego praca może się stać punktem wyjścia dalszych pytań. W czasie przebywania pustyni, trzeba odesłać uczniów do tabelki klimatycznej, niech sprawdzą, która miejscowość leży na Saharze i jaka w niej jest różnica temperatury i jakie opady; wtedy dobrze przypomnieć o klimacie lądowym. To samo należy powtórzyć, gdy dojadą do okolic Capetown,

Przy sposobności należy zwrócić uwagę na brak opadów w Assuanie.

Można również podyktować uczniom kilka pytań sprawdzających, na które dadzą w klasie pisemną odpowiedź.

- Np.
1. Jakimi wodami oblana jest Afryka?
 2. Z jakimi częściami świata jest w najbliższym sąsiedztwie?
 3. Jaka jest linja wybrzeża Afryki?
 4. W jakich strefach klimatycznych leży ląd Afryki?
 5. W jakiej części Afryki jest najwięcej, w jakiej najmniej opadów i dlaczego?
 6. Wymień rzeki Afryki.
 7. Która rzeka płynie przez pustynię, która przez puszcze równikową?
 8. Jakie rasy ludzi zamieszkują Afrykę?
 9. Wymień wszystkie trudności na jakie natrafia podróżnik w Afryce.
 10. Wymień badaczy Afryki.

To są pytania sprawdzające jedynie wiadomości ucznia; muszą one być uzupełnione pytaniami ustnymi, które zorjentowałyby uczącego, czy uczeń umie kojarzyć nabyte wiadomości i czy umie posługiwać się mapą.

LEKCJA ÓSMA.

Dotychczas tematem lekcji było zdobywanie wiadomości szczegółowych o Afryce jako całości, obecnie przechodzimy do poznawania poszczególnych krain tej części świata. Do rozporządzenia mamy znów mapy i książkę. Książkę przeznaczamy w większości wypadków dla pracy ucznia w domu. Aby zdecydować się co obrać sobie za treść pracy w klasie, musimy stwierdzić czego książka uczniom nie da i te właśnie braki wypełnić pracą na lekcji.

Wszak założeniem naszym jest rozgraniczyć pracę ucznia na szkolną i domową — wzajemnie się uzupełniające. Jak przystąpić do pracy? Np. Pierwszą omawianą krainą ma być Egipt. Co uczeń klasy VI powinien wiedzieć o Egipcie? Zgodnie z obowiązującym programem, nauka o Egipcie obejmuje rozdziały zatytułowane: Egipt dar Nilu, Wycieczka pod piramidy, Delta Nilu i kanał Sueski. Tytuły dają wyraźny kierunek w jakim mamy zwrócić myśl dziecka. Podstawą nauki ma być poznanie Nilu, a w dalszym ciągu zależności życia mieszkańców od tej rzeki. Wycieczka pod piramidy wykazuje konieczność poznania z życiem i historją kultury starożytnego Egiptu, Delta Nilu — to temat do omówienia

warunków gospodarczych; kanał Sueski nasuwa możliwość zagadnień komunikacyjnych i politycznych. Takie wytyczne otrzymujemy co do materiału z samych tytułów. Tematy te mogą być tylko wtedy omówione, gdy uczniowie zdobędą wiadomości systematyczne o położeniu kraju, jego klimacie, ukształtowaniu, roślinności, zaludnieniu i td. Wiadomości te uczeń musi zdobyć bez wkuwania, a jednak ćwicząc pamięć. Podstęp pedagogiczny polegać będzie na tem, by dzieciom powierzyć tę pracę do samodzielnego wykonania. Klasę zamieniamy na grupę miłośników Egiptu, która przygotowuje się do wyprawy do tego kraju.

Mapy służą jako źródło wiadomości. Nauczyciel wypisuje na tablicy plan pracy uczniów. Rezultaty badań każdy uczeń zapisuje w zeszycie pod tytułem: Egipt.

Napis na tablicy: Plan pracy: (Data).

1. Położenie Egiptu. (Mapa fizyczna i mapa polityczna).
2. Różnice wysokości. (Mapa fizyczna)
 - a. jaka część Egiptu jest najwyższa, jaka najniższa?
 - b. co widzimy w najniższej części Egiptu; czem jest nizina egipska?

- c. od czego oddzielony jest Egipt wysoką ścianą na wschodzie?
- d. jaka jest największa różnica wysokości w Egipcie (Ile metrów?)
- 3. Warunki klimatyczne. (Mapa opadów).
 - a. jaka jest roczna temperatura Egiptu? (Od ilu do ilu stopni?)
 - b. jaki jest roczny opad?
 - c. w obszarze jakich wiatrów leży Egipt? skąd one wieją? co zatrzymuje wiatry, a te, które dochodzą, co przynoszą? (mapa fizyczna i mapa opadów).
- 4. Roślinność. (Mapa roślinności).
- 5. Ludność. (Mapa ludności).
 - a. która część Egiptu jest najgęściej zaludniona?
 - b. między jakimi wielkościami waha się liczba gęstości zaludnienia?
 - c. co umożliwia życie mieszkańcom Egiptu?
- 6. Produkcja Egiptu. (Mapa gospodarcza).
 - a. jakie produkty dostarcza Egipt?
 - b. co produkuje dolina Nilu, co pustynia? Nałożyć mapę gospodarczą na mapę roślinności).
- 7. Dlaczego nad Nilem zgromadziła się taka duża ilość mieszkańców? (Nałożyć mapę gospodarczą na mapę ludności).

8. Dlaczego rozdział o Egipcie zatytułowano: Egipt dar Nilu? (na zasadzie wiadomości zdobytych z mapek).

Odpowiedzi, a raczej notatki, powinny być jaknajkrótsze.

Pod notatkami uczniowie zapisują: do opracowania w domu rozdział pod tytułem Egipt dar Nilu. Zwrócić uwagę na ilustracje i mapkę dorzecza Nilu i na napisy umieszczone pod niemi.

Jeżeli pozostaje chwila czasu, pożądane jest, by któryś z uczniów spróbował ustnie zdać sprawę z wiadomości, jakie nabył o Egipcie. Zależy na tem, by uczniowie mieli przyjemność stwierdzenia przed nauczycielem, że samodzielna ich praca dała wyniki. Jeżeli tego się nie zrobi, mogą wyjść po lekcji z tem przeświadczeniem, że praca ich poszła na marne. Po takiej pracy ambicja ucznia musi być zadowolona; uczeń musi nabrać szacunku dla swoich możliwości, musi sam w sobie obudzić poczucie swoich zdolności, by nabrać chęci do wykonywania wysiłku przy zdobywaniu wiedzy.

LEKCJA DZIEWIĄTA.

Z wielką strannością należy zbadać jak uczniowie nauczyli się treści rozdziału, czy zwró-

cili uwagę na rzeczy najważniejsze. Sposób w jaki nauczyciel zażąda sprawozdania z materiału musi nauczyć ucznia jak powinien się uczyć i posługiwać książką. Np. można przeprowadzić lekcję, układając z uczniami opowiadanie o Nilu. Sporządzamy w tym celu łącznie z całą klasą plan opowiadania. Układanie planów opowiadania nie jest dla dzieci niczem nowem, znają tę pracę z lekcji polskiego. Zadaniem nauczyciela — czuwać by wszystkie ważne momenty zostały uwzględnione. W pracy powinni brać udział możliwie wszyscy uczniowie. Plan zapisują sobie w zeszytach.

Prawdopodobnie uczniowie zapytają się nauczyciela co oznaczają na mapie dorzecza Nilu rzeki kropkowane. Należy to pytanie wyzyskać dla omówienia rzek sezonowych, wypełniających się wodą w czasie pory deszczowej, wysychających w czasie suszy.

Przypuszczalny plan opowiadania:

1. Bieg Nilu.

- a. położenie źródeł Nilu Białego i Błękitnego;
- b. krainy, z których wypływa i przez które przepływa;
- c. dopływy;
- d. ujście.

2. Długość Nilu.
 - a. ilość kilometrów;
 - b. porównanie z Wisłą;
 - c. długość w stopniach geograficznych.
3. Dostawcy wody.
 - a. deszcze zenitalne;
 - b. deszcze wzniesieniowe.
4. Praca Nilu.
 - a. niszcząca;
 - b. gromadzenie materjału
 - c. przyczyny wylewów;
 - d. pory wylewów;
 - e. znaczenie wylewów.
5. Nil zmusza mieszkańców do pracy.
 - a. sposoby zabezpieczenia przed powodzią;
 - b. sposoby wyzyskania wody powodziowej i mułu;
 - c. rolnictwo a wylewy Nilu;
 - d. rozwój nauk, a wylewy Nilu.
6. Nil jako droga.
 - a. znaczenie Nilu jako drogi komunikacyjnej;
 - b. przeszkody naturalne — katarakty;
 - c. sposób pokonania trudności przez człowieka.

Opracowanie planu nie powinno zająć więcej czasu nad 20 minut. Resztę lekcji poświęca się

na odczytanie z uczniami rozdziału p. t. Wy-
cieczka pod piramidy.

Wspólne, głośne czytanie ma na celu naucze-
nie uczenia się. Objaśnienia słów opatrzonych
gwiazdką muszą być z słowniczka odczytane. Po
odczytaniu każdego ustępu, należy jednemu
z uczniów kazać krótko powiedzieć czego dowie-
dział się z przeczytanego ustępu.

Dla przykładu bierzemy pierwszy ustęp. Pi-
ramidy są najstarszymi zabytkami sztuki budo-
wania; mają kilka tysięcy lat; zbudowano je na
pustyni. Podziwiali je: Napoleon, Sułkowski,
Słowacki.

Przy następnym ustępie zatrzymujemy się
nad kwestją różnicy czasu; sprawdzamy czy
uczniowie pamiętają sposób obliczania. Jeżeli
różnica wynosi I godzinę, to jaka jest różnica
w stopniach długości geogr.? Wszyscy uczniowie
wyszukują Aleksandrję na swoich mapach, jeden
z uczniów wskazuje na mapie ściennej. Jeżeli
mają mapy konturowe, wypisują nazwę miasta.
Jeden z uczniów zdaje sprawę ze swoich wiado-
mości o Aleksandrji. Gdzie leży jaki to typ mia-
sta, kiedy powstało, kto założył, czem słynęło
w starożytności, jakich ludzi tu spotykamy, po
co tu przybyli?

Droga przez deltę Nilu: w jakim celu przeko-
pano tyle kanałów? uczniowie muszą przypom-
nieć sposoby wyzyskania wylewów dla walki
z suszą. Jaka ilość deszczów spada w Egipcie?
Trzeba zajrzeć do mapki opadów i do tablicy
z danymi klimatycznymi, gdzie wyszukuje się
danych dla Aleksandrji i Assuanu. Przy opisie
wsi należy powrócić do ryciny na stronie 11 i do-
kładnie omówić jej treść. Delta Nilu jest krainą
rolniczą, zamieszkałą przez fellahów.

Kairo. Oglądamy i omawiamy rycinę na str.
18, odczytując następnie treść pod ryciną.

Prawdopodobnie całości nie zdąży się odczy-
tać i przepracować.

Uczniowie zapisują w zeszycie: opracować
w domu koniec rozdziału Wycieczka pod pira-
midy. Z rozdziału Delta Nilu i Kanał Sueski zro-
bić krótkie notatki.

LEKCJA DZIESIĄTA.

Nauczyciel sprawdza notatki uczniów. Oma-
wia z nimi znaczenie tak ważnej drogi jaką jest
kanał Sueski. Panowanie nad kanałem — to pa-
nowanie nad całym ruchem z m. Śródziemnego
na oc. Indyjski, to możność odcięcia krain pół-
nocno-wschodniej Afryki od dostaw Europy itd.

Dla sprawdzenia wiadomości uczniów o Egipcie można użyć sposobu podanego w książce, tzn. kazać się oprowadzić po Egipcie i pokazać sobie pomniki pracy człowieka. Muszą uczniowie pamiętać poza budowlami i o kanałach i o polach uprawnych; z nowych prac technicznych muszą podać kanał Sueski, tamę na Nilu pod Assuanem. Na podstawie ryciny muszą umieć opowiedzieć jak wygląda świątynia egipska. Oczywiście temat jest pretekstem do wydobycia z uczniów wszystkich wiadomości o Egipcie. Na mapkach konturowych oznaczają wszystkie miejscowości, nazwy rzek i td.

Dla przygotowania się do pracy domowej o kolonjach francuskich, uczniowie wyciągają swoje mapki. Zaczynają od mapki politycznej. Jakie krainy nadśródziemnomorskie należą do Francji? Nałóż mapkę polityczną na mapę fizyczną; czego dowiedziałeś się o ukształtowaniu pionowem tych krain? Jaka jest ilość opadów w tych krainach w porównaniu z Egiptem? Połóż mapkę polityczną na białym papierze i na nią połóż mapkę roślinności; powiedz, jakie rodzaje roślinności występują w tych krainach? Nałóż na mapę polityczną mapę ludności i powiedz, gdzie występuje największa gęstość zaludnienia

w tych krajach? czem to tłumaczysz? gdzie najmniejsza, dlaczego? Jaka ludność zamieszkuje te kraje? Nałóż mapę gospodarczą i powiedz, czem zajmuje się tubylcza ludność? znajdź różnicę temperatury najcieplejszego i najzimniejszego miesiąca w Algerze i w In Salah; znajdź ilość opadów w tych dwóch miejscowościach; jaki klimat panuje w Algerze, jaki w In Salah? co przyczynia się do powstania tej różnicy? (Nałóż mapę klimatyczną na mapę fizyczną). Na mapie konturowej oznacz góry Atlas i najważniejsze miasta.

Jeżeli czas pozwoli oglądamy ryciny na str. 27 i 28. Opierając się na tych ilustracjach, należy omówić klimat górski: opadanie temperatury i zmniejszanie się ciśnienia ze zwiększeniem się wysokości, a z tem związana zmiana roślinności. Zwiększanie się ilości opadów w górach i większe nasłonecznienie, co przyczynia się do specjalnych warunków leczniczych. (przykład powinny dać dzieci, np. Zakopane).

Do opracowania w domu: napisać na podstawie książki — krótkie notatki o nadśródziemnomorskich kolonjach Francji w Afryce.

LEKCJA JEDENASTA.

Uczniowie odczytują swoje notatki. Jeżeli nie ujęli całości, należy je uzupełnić przy współudziale całej klasy. Rzuca się pytania, każe się wskazywać miejscowości na mapie, obliczyć różnicę czasu między Kairo a Algerem. Uczniowie opowiadają o mieszkańcach tych krain; ludność tubylcza: jak się ubiera, jak buduje, jakiej jest religii, czem się trudni? Ludność napływowa: jej praca, jej zasługi. Przy omawianiu pytań umieszczonych na końcu rozdziału, należy uczniom przypomnieć o małym przyroście mieszkańców Francji, który grozi wyludnieniu.

Następnie przechodzi się do przygotowania materiału o Saharze.

Nauczyciel pozwala dzieciom wypowiedzieć wiadomości, jakie o tej krainie zdobyły na podstawie filmu czy też przeczytanych książek. Jeżeli w klasie nie znajdzie się uczeń, któryby coś o Saharze wiedział, nauczyciel określa Saharę jednym zdaniem, działającym silnie na wyobraźnię i stara się wydobyć z pamięci uczniów zjawiska pustynne, opracowane już poprzednio w różnych działach geografji ogólnej. Po sumiennem zebraniu tych wszystkich ogólnych wiadomości o pustyni, dzieci zdobywają samo-

dzielnie wiadomości o Saharze, posługując się fizyczną mapą ścienną oraz mapami: zatapiań, klimatyczną, roślinności, ludności i polityczną w zbiorze Poznaj Afrykę. Dzieci określają położenie matematyczne, rozciągłość w stopniach długości i szerokości geograficznej, obliczają różnice czasu skrajnych długości, określają strefę klimatyczną; wyszukują krainy sąsiadujące. Rezultaty swych dociekań wpisują na konturowych mapkach Afryki. Na podstawie mapy zatapiań i fizycznej, poznają ogólne cechy ukształtowania pionowego, wyszukują nazw gór i wpisują je na swoich mapkach.

Na zasadzie w ten sposób zdobytych wiadomości oraz przy pomocy rysunku, przedstawiającego rozmieszczenie wiatrów na kuli ziemskiej (część: geografia ogólna), dzieci wyciągają wnioski co do klimatu. Sprawdzają słuszność wnioskowania na mapie klimatycznej oraz na tabeli średnich temperatur miesięcy najcieplejszego i najzimniejszego, podanej na str. 7-ej, Wyprawy do Afryki. Uczniowie wspólnie z nauczycielem syntetyzują cechy klimatu pustynnego. Z map: ludności i politycznej, dzieci odczytują skład ludności, gęstość zaludnienia i podział polityczny.

Nauczyciel poleca uczniom przeczytać rozdział o Saharze.

LEKCJA DWUNASTA.

Część lekcji nauczyciel przeznacza na sprawdzenie w jakim stopniu uczniowie opanowali materiał o Saharze.

W tym celu proponuje omówienie projektu prac, mających na celu umożliwienie ludziom życia na Saharze. Sprecyzowanie wszystkich wrogich czynników musi się stać punktem wyjścia dla tworzenia planów. Zagadnienie sprowadza się do tworzenia sztucznych oaz. Trzeba przewidzieć możliwości: komunikacyjne (omówić trzeba system karawanowy i współczesny samochodowy i samolotowy i jego wpływ na możliwości życia), sztucznego nawodnienia, systemu budowania domów i osad, uprawy roślin, hodowli, zabezpieczenia przed wrogimi czynnikami, wymiany produktów z Polską i innymi państwami, przyczem uczniowie wyznaczają drogi wymiany.

Można również stworzyć obraz życia mieszkańców tej nowej oazy: strój, odżywianie, mowa, religja, gospodarka rolna, polowania, handel,

urządzenia sanitarne, organizacja administracyjna, stosunki z mieszkańcami najbliższych oaz i t. p. Rozszerzenie tematu i jego pogłębienie należy dostosować do poziomu uczniów w klasie.

Ponieważ Sahara jest pierwszym przykładem pustyni, należy tak poprowadzić rozwinięcie zagadnienia, by szerzej omówić pracę wiatru; trzeba przypomnieć wiadomości nabyte częściowo przy omawianiu Egiptu, powrócić do ryciny wyobrażającej Sfinks na str. 22, bardzo dokładnie opracować treść ryciny na str. 34.

Nowym tematem na lekcji jest Sudan. Uczniowie wyszukują go na swoich mapkach, a jeden pokazuje Sudan na mapie ściennej. Chcemy na lekcji zebrać materiał dotyczący mieszkańców Sudanu. Każę się uczniom dokładnie przyjrzeć rycinom na str. 37, 39, 40 i 41. Po kilku minutach każę im się zdać sprawę z poczynionych spostrzeżeń. Charakterystyczne cechy budowy ciała: kształt głowy, czoło, nos, wargi, włosy i t.d. Mieszkańcy Sudanu są murzynami, należą do rasy czarnej. Ubranie, zamiłowanie do strojenia się, sposób życia, mieszkania, praca, wyroby. Uczniowie wskazują jez. Czad i tłumaczą co to jest obszar bezdopływowy. Jakie rzeki płyną w Sudanie? Jakie rodzaje roślinności pokrywają ten kraj? Po nałożeniu mapy roślinności na ma-

pę opadów, tłumaczą co powoduje taką różnorodność roślinności.

Do opracowania w domu daje się uczniom rozdział Sudan oraz projekt przeprowadzenia drogi komunikacyjnej przez Sudan.

LEKCJA TRZYNASTA.

„Inżynierowie“ motywują konieczność przeprowadzenia przez siebie zaprojektowanej linii komunikacyjnej.

Następnie uczniowie sami przygotowują plan pracy dla odczytywania map w odniesieniu do Kongo.

Każdy punkt wysunięty przez uczniów zapisuje się na tablicy; gdy już nikt nie ma nic do dodania, ustala się kolejność punktów, może zmiany ujęcia stylistycznego, ewentualnie redukuje się lub uzupełnia ilość punktów.

Po opracowaniu planu, uczniowie przystępują do odczytania map zgodnie z ustalonym porządkiem i zapisują krótkie notatki.

W domu do opracowania: przeczytać rozdział Kongo. W zeszycie wypisać nazwy roślin tego kraju i zwierząt w nim żyjących.

LEKCJA CZTERNASTA.

Nauczyciel, przechodząc między ławkami na których leżą otwarte zeszyty, sprawdza, czy wszyscy uczniowie wypisali nazwy roślin i zwierząt. Kto wyszukał na mapie Abisynję? Pokaż gdzie leży, czem wyróżnia się wśród krain Afryki? Odczytaj wysokość z mapy fizycznej. Co wiesz o Abisynji?

Następnie każe się uczniom narysować w zeszytach równik, rzekę Kongo, jej prawe i lewe dopływy. Gdy to zrobiono, każe się czerwonym ołówkiem pociągnąć wzdłuż tych rzek, które podnoszą poziom wód rzeki głównej od marca do września, niebieskim tych rzek, które powodują przybór wody od września do marca. Po wykonaniu tego rysunku uczniowie dają wytłomaczenie różnych pór deszczowych z obu stron równika.

Po ustaleniu kogo nazywamy bohaterem, uczniowie wyliczają niebezpieczeństwa na jakie narażony był Stanley w czasie swojej wyprawy. Oczywiście przy wyliczeniu niebezpieczeństw, uczniowie powinni wykazać znajomość warunków życia w puszczy równikowej.

Jedziemy do Krainy Wielkich Jezior. Gdzie leżą, jak się nazywają? Uczniowie wyszukują

nazwy na mapie i zapisują je w zeszytach. Otwierają następnie książkę na str. 56, poznają się z mapką i napisem pod nią umieszczonym. Odpowiedzi na pytania zapisują w zeszycie. Nauczyciel wrazie potrzeby pomaga. Na trudności napotka się prawdopodobnie przy szukaniu dalszego ciągu rowu tektonicznego: nauczyciel powinien delikatnie naprowadzić uwagę uczniów na dolinę Nilu i na rów m. Czerwonego.

Gdy mapka jest już całkowicie odczytana, ogląda się z uczniami ryciny. O sawannie uczniowie już coś wiedzą; przypominają swoje wiadomości i uzupełniają je. Nowem zjawiskiem do omówienia jest wulkan. Możliwe, że uczniowie pamiętają o wulkanach włoskich. W każdym razie muszą wiedzieć co oznacza: krater, kanał wulkaniczny, lawa; że wybuchy spowodowane są prężnością gromadzących się wewnątrz ziemi gazów. Rycina na str. 62 jest zdjęciem fotograficznym krateru z lotu ptaka.

Rów tektoniczny i wulkany dowodzą o gwałtownych wstrząsach jakim uległa ta kraina. Przy rozpatrywaniu fotografii na str. 63 uczniowie powinni przypomnieć w jakiej krainie Afryki zaznaczyła się piętrowość roślinności. Przy sposobności można zadać kilka pytań by przekonać się czy uczniowie pamiętają w jakich krainach

leży Atlas? w czyich kolonjach? co produkują te kraje? jakie mają znaczenie dla Francji?

Głośno czytamy na lekcji rozdział pt. Wielkie Jeziora, przerywając jedynie dla wyszukania miejscowości podanych w książce, odszukaniu linii kolejowych, lub dla odczytania wyjaśnień w słowniczku.

Do opracowania w domu: na mapie konturowej oznaczyć jeziora i miasta wymienione w opowiadaniu. Przygotować opowiadanie: moja praca wśród murzynów.

LEKCJA PIĘTNASTA.

Ażeby móc owocnie pracować, trzeba znać kraj i ludzi wśród których się żyje. Co wiesz o krainie Wielkich Jezior? Co wiesz o jej mieszkańcach? Jaki plan pracy ułożyłeś sobie? Inni uczniowie plan ten uzupełniają swojemi projektami. Rezultatem wspólnej pracy powinien być plan nowej osady murzyńskiej, zbudowany zgodnie z wymaganiami klimatycznymi krainy, w której ma powstać, z wszelkimi urządzeniami i instytucjami potrzebnymi dla podniesienia warunków zdrowotnych mieszkańców, podniesienia ich stanu kulturalnego i ich dobrobytu.

Po wypowiedzeniu się na ten temat, uczniowie sporządzają plan pracy i według tego planu opracowują na podstawie mappek Rodezję i Afrykę Południową, zapisując jak zwykle notatki do zeszytu.

Do opracowania w domu: przeczytać rozdział Afryka Południowa, umieścić na mapie konturowej nazwy miast i rzek.

LEKCJA SZESNASTA.

Nauczyciel ogląda mapki konturowe uczniów, poczem każe jednemu z uczniów zacząć opowiadanie o Afryce Południowej. Całość opowiadania powstaje przy współudziale możliwie największej liczby uczniów. Po streszczeniu rozdziału uczniowie odpowiadają na pytania obejmujące nie tylko Afrykę Południową ale całą Afrykę. Np. Jakiego rodzaju produktów dostarcza Afryka Południowa a jakich pozostałe krainy? (Mineralnych, roślinnych). Jadąc z północy na południe Afryki z jakimi spotkamy się ludami? na jakie natrafiamy przeszkody komunikacyjne? Oprowadź po największych miastach Afryki. Jesteś dyrektorem ogrodu zoologicznego, zrób na tablicy plan działu Afryka.

Pytania mogą być liczne, byleby zainteresowały i wymagały wszechstronnych wiadomości.

Na następną lekcję, o ile to tylko jest możliwe, każe się dzieciom przynieść mapki konturowe Afryki (czyste).

LEKCJA SIEDEMNASTA.

Lekcję tę poświęca się na sprawdzenie wiadomości uczniów o Afryce. Można stosować dwa systemy. Najlepszy przy pomocy mapek konturowych; w razie jeżeli niema możliwości przygotowania ich ani nabycia, trzeba się uciec do pytań, na które uczniowie dają pisemne odpowiedzi.

Jeżeli dzieci mają mapki, nauczyciel każe im na nich wypisać: stopnie na równoleżnikach i na południkach, nazwy oceanów, lądów widocznych na mapkach prócz Afryki, nazwy mórz. Uczniowie mają wyrysować cztery najważniejsze rzeki i napisać ich nazwy; umieścić w odpowiednich miejscach napisy: Sahara, Kalahari, Madagaskar, Kairo, Capetown, Alger, oznaczyć i wypisać nazwę największego jeziora Afryki, największych szczytów; brązowym ołówkiem zakreślić grube linie, oznaczające dwa najważniejsze łańcuchy

górskie i wypisać ich nazwy. Różnym sposobem kreskowania oznaczają uczniowie obszary pustyńne i obszary puszczy; wypisują w odpowiednich miejscach rodzaje produkcji: zboża, owoce południowe, palma daktylowa, palma olejna, djamenty, złoto.

W razie braku mapek konturowych, uczniowie odpowiadają na pytania: Jakie obszary są dla Europejczyków niedostępne i dlaczego? Wymień największe rzeki, najwyższe szczyty, największe miasta, największe jeziora. Co Europa otrzymuje z Afryki, a co do niej posyła? Jak państwa europejskie posiadają swoje posiadłości w Afryce? Które z nich włożyły dotąd najwięcej pracy w te obszary? Które kraje Afryki są najgęściej zamieszkałe i dzięki czemu? Wymień treść 8-iu ilustracyj, które umieściłbyś w albumie, mającym dać pojęcie o Afryce.

Po poznaniu Afryki młodzież powinna orjentować się w zakresie następujących zagadnień: 1) klimatycznych, dotyczących strefy gorącej, jak również klimatu morskiego, stepowego i pustynnego, oraz zależności dziedzin klimatycznych od rzeźby powierzchni; 2) krajobrazowych w odniesieniu do pustyni i lasu równikowego; 3) ludno-

ściowych, związanych z różnicą ras i ich wzajemnego współżycia; 4) kolonialnych i różnych zainteresowań państw europejskich w Afryce.

Poza tem musi przyswoić sobie pewną ilość pojęć geograficznych jak: szotty, sawanny, wydmy pustynne, siły tektoniczne itd.

Przedewszystkiem jednak musi nauczyć się korzystania z map.

W niniejszej książeczce podaję tylko przykłady pytań, zagadnień i td. Szczegóły musi każdy opracować według swoich zamiłowań; pragnę jedynie wykazać konieczność i korzyść rozplanowania pracy według domowej i klasowej, jak również planu pytań i zagadnień sprawdzających. Projekt przygotowania takiej całości podałam dla pierwszej lekcji o Afryce. Dla pozostałych lekcji szkicuję tylko plan wytycznych, które mogą ulegć zmianom w zależności od indywidualności uczącego.

Ilość lekcyj może też być zmieniona w zależności od poziomu i sprawności uczniów. Istotna zasada, która musi być zachowana, to przygotowywająca praca samodzielna uczniów na podstawie map, uzupełniona w domu przeczytaniem opisu krajobrazu, a ujęta syntetycznie na następnej lekcji

za pośrednictwem pytań czy zagadnień.

Wszystkim Szanownym Koleżankom i Kolegom, którzy zechcą spróbować tej metody nauczania i posługiwać się zbiorkiem map Poznaj Afrykę i książką dla ucznia Wyprawa do Afryki, zgóry serdecznie dziękuję i najusilniej proszę o przesłanie mi swoich, bardzo dla mnie cennych, krytycznych uwag, dotyczących bądź samej metody, bądź pomocy naukowych.

Za dzielenie się swojemi uwagami, za wszelkie wskazówki i rady, skierowane pod moim adresem, będę nieskończenie wdzięczna. Wzajemnie jaknajchętniej przesyłać będę wszelkie wyjaśnienia, jeżeli ktokolwiek ich zażąda i jeżeli będę w stanie ich udzielić.

MATERJAŁ UZUPEŁNIAJĄCY DLA NAUCZYCIELA.

W książce Wyprawa uczniów VI kl. szkoły powszechnej do Afryki, jako przeznaczonej wyłącznie dla ucznia, uczący nie znajdzie tych wiadomości, jakie są mu koniecznie potrzebne, by uczyć o Afryce. Przypomnieć sobie te szczegóły najłatwiej przy pomocy jakiegokolwiek dawniejszego podręcznika geografji. W uzupełnieniu niniejszego rozplanowania pracy uczącego, pragnę

dodać jedynie trochę szczegółów, które mogłyby wpłynąć na ożywienie lekcyj, ewentualnie, przydać się dla rozmów indywidualnych z uczniami bardziej zainteresowanymi, lub też dać uczącemu pewne praktyczne korzyści.

Rysowanie siatki geograficznej dla Afryki. Rysuje się linię poziomą, wyobrażającą równik na środku kartki. Prostopadle do równika przez jego środek przeprowadza się środkowy południk, tj. dla Afryki południk 20° długości wschodniej. Od punktu przecięcia się tych dwóch prostopadłych, odmierzamy na równiku cztery odstępy po cztery kratki na wschód i cztery na zachód; każdy odstęp wyobraża 10° dłg. geogr. Wpisujemy na równiku, w miejscach odmierzonych na wschód od południka 30° , 40° , 50° , 60° , na zachód: 10° , 0° , 10° , 20° . Następnie odmierzamy też cztery kratki na południku, na północ od równika cztery odstępy, na południe sześć. Wypisujemy na południku stopnie szerokości geograficznej północnej (10° , 20° , 30° , 40°) i południowej (od 10° do 60°). Rysujemy po przez punkty wyznaczone na środkowym południku linie proste, równoległe do równika — równoleżniki. Na równoleżniku 60° szerokości południowej odmierzamy, począwszy od środkowe-

go południka na wschód cztery odstępny co dwie kratki i cztery na zachód. Trzeba pamiętać, że odmierzać należy od miejsca przecięcia się południka z równoleżnikiem. Łączymy linią prostą punkt oznaczony na równiku jako 30^0 z pierwszym na wschód odmierzanym punktem na 60^0 szer. południowej. Następnie łączymy 40^0 na równiku z drugim punktem odmierzanym na równoleżniku 60^0 i t. d. W ten sam sposób łączymy i punkty leżące na zachód od środkowego południka. Po wykonaniu tej części pracy, mierzymy dokładnie, jaka jest odległość między przez nas narysowanymi południkami na 40^0 szerokości geograficznej. Mierzymy ją cyrklem lub milimetrową linijką. Znaną odległość odmierzamy na równoleżniku 40^0 szerokości północnej, zaczynając od środkowego południka na wschód i na zachód. Otrzymane punkty łączymy kolejno z odpowiednimi punktami na równiku, to znaczy pierwszy na wschód od środkowego południka na 40^0 z pierwszym na wschód od środkowego południka na równiku, drugi z drugim i t. d.

W siatkę z łatwością można wrysować kontury Afryki, orientując się zapomocą południków i równoleżników. Można w ten sposób przy-

gotować z kilkoma uczniami kontury dla całej klasy.

Równoleżnik 60° jest potrzebny jedynie dlatego, że na nim stopnie długości geograficznej są mniej więcej dwa razy mniejsze niż na równiku. Po wykonaniu siatki można 50 i 60 równoleżniki usunąć.

Kilka szczegółów o Afryce, do pierwszych lekcji. Wybrzeża nad Atlantykiem odpływali Portugalczycy; pierwszy który dotarł do południowych krańców Afryki był Bartolomeus Diaz w 1487/88 i nazwał odkryty przylądek, przylądkiem Burz. Nazwę zmienił król na przylądek Dobrej Nadziei, tak się bowiem ucieszył z dobrych wyników wyprawy. W r. 1497 Vasco de Gama wpłynął na oc. Indyjski. Pierwsza to wyprawa, która dotarła drogą morską do bogatych Indyj.

Łąd Afryki zaczęto badać dopiero pod koniec 18 wieku. Wśród badaczy najbardziej wyróżnił się Dawid Livingstone, Szkot. Badał Afrykę w latach od 1840 do 1873. Przeszedł pustynię Kalahari, odkrył rzekę Zambezi i wodospad Wiktorji, odbył niebezpieczną wyprawę celem zbadania działu wodnego między jeziorami Niasa i Tanganjika. Podczas tej wyprawy zmarł, a dalsze

badania przeprowadzał H. M. Stanley. Livingstone był synem ubogich rodziców, jako dziecko pracował w przędzalni bawełny. Za każdy zaoszczędzony grosz kupował książki, a wolne chwile spędzał na czytaniu. Zczasem zdobył naukowy stopień doktora. Wiedzę swoją ofiarował misji afrykańskiej. Udał się do Afryki wraz z żoną. Trzydzieści lat pracował między murzynami i między nimi umarł.

Stanley badał okolice Wielkich Jezior, a przede wszystkim bieg rzeki Kongo. Wyprawę tę można nazwać epokową, gdyż dopiero wtedy świat zaznajomił się z środkową Afryką.

Afryka jest olbrzymim lądem prawie wcale nie rozczłonkowanym. Jest trzy razy większa od Europy, powierzchnia jej wynosi niecałe 30 milj. km. kw. Ogrom tego obszaru lądowego ma bardzo poważne następstwa geograficzne. Rzeki dochodzą dzięki temu do wielkich długości tembardziej, że wewnątrz tego wielkiego lądu jest przeważnie jednolitą wyżyną. Wielkie odległości i niedostępność przyczyniły się do rozpadnięcia mieszkańców na liczne odrębne plemiona.

EGIPT. Na czele państwa w Egipcie stał faraon. Był za życia uosobieniem boga-sokoła Ho-

rusa, a po śmierci boga Ozirisa, boga ziemi i wegetacji. W Egipcie gospodarka była naturalna, t. zn., że płacono się za wszystko środkami żywnościowymi lub jakimiś przedmiotami. Po faraonie największe znaczenie mieli urzędnicy, potem duchowieństwo i wojsko.

Religia Egipcjan zna różnych bogów; największą czcią otaczano Amona Re i Ozirisa. Oziris był najwyższym sędzią umarłych. Egipcjanie wierzyli w życie pozagrobowe i w tym celu budowali sobie za życia grobowce, na ścianach których wypisywali swoje zasługi i wyrysowywali najprzyjemniejsze chwile ze swego życia. Ciało nieboszczyków umieli balsamować. Pismo egipskie składa się z różnych kresek i kółek, wyobrażających zwierzęta, ludzi i różne przedmioty. Na ścianach wspanialszych budowli umieszczano napisy pismem obrazkowym, t. zw. hieroglificznem. Świątynie egipskie miały wyobrażać świat; kolumny wyobrażały rośliny, wychodzące z ziemi, dach — to niebo. Do świątyni prowadziły aleje sfinksów. Wedle wierzeń egipskich posągi ludzkie miały zastępować niekiedy człowieka, wobec czego starano się by rzeźby miały jaknajnaturalniejszy wyraz twarzy. Obecnie językiem Egipcjan jest język arabski. Lud-

ność wyznaje przeważnie religję mahometańską, część ludności to chrześcijanie o odrębnym ob-
rządku.

KOLONJE FRANCJI. Rząd francuski pragnie niedobór ludności, groźny szczególnie w czasie wojny (brak obrońców), uzupełnić ludnością kolonialną. Z jednej strony są to tubylcy, którzy w wielkiej wojnie stanowili armję kolorową, z drugiej strony stara się Francja ściągnąć do swoich kolonij emigrantów z całej Europy niezależnie od narodowości. W tym celu stwarza jaknajkorzystniejsze warunki bytowania na swych terenach. Mieszkańcom daje pełne prawa obywatelstwa. Tworzy się na tych ziemiach ludność „afrykańskich Francuzów“. We wszystkich kolonjach nadśródziemnomorskich znać duży wpływ kultury arabskiej. Największym portem jest Oran (150 tys. mieszk.), największem miastem jest Alger (226 tys. mieszk.).

SAHARA. Sahara jest zamknięta górami przed wiatrami morskimi, podlega jednocześnie suchym wiatrom z nad lądu Azji. Cechą klimatu pustynnego są poza brakiem opadów, wielkie różnice temperatury dnia i nocy. Nagrzane pro-

mieniami słońca skały, kurczą się raptownie od chłodów nocy i kruszą się na drobny gruz. Wiatr wymiata nakruszony materiał, unosi ze sobą piasek, uderza nim o skały, które w ten sposób rzeźbi i przyspiesza niszczenie zapoczątkowane przez słońce. Z piasku wiatr usypuje wydmy, które dochodzą i do 300 m. wysokości. Wydmy nie mogą oprzeć się sile wiatrów, pchane przez nie posuwają się naprzód i pokrywają wszystko na co w swym pochodzie natrafiają. Pastwą ich stały się oazy, bogate miasta i t. d. Te podróżyjące wydmy stanowią największe niebezpieczeństwo mieszkańców Sahary.

SUDAN. W zachodniej części Sudanu leży basen rzeki Niger. Rzeka ta tworzy olbrzymią deltę; bieg rzeki przerywają liczne wodospady. Basen jest obszarem bagnistym, wilgotnym. Na wschód od basenu Nigru leży bezdopływowy basen jez. Czad. Niger przypomina Nil; jego wylewom zawdzięcza ludność (murzyni sudańscy) możliwość pracy na roli. Z tego powodu czczą rzekę jako świętość. Sudańczycy znają rzemiosło i rolnictwo, budują własne miasta; domy ich mają specjalny charakterystyczny kształt, przypominający ule. Francuzi wkładają dużo mniej

pracy i pieniędzy w Sudan, niż w kraje nad morzem Śródziemnem.

KRAINA WIELKICH JEZIOR. Kraina Wielkich Jezior, która leży na wyniosłej wyżynie, jest jedną z najcharakterystyczniejszych i najciekawszych krain, gdyż jest jedynym wielkim zbiornikiem słodkich wód na obszarze międzyzwrotnikowym. Te okolice zostały zbadane przede wszystkim przez misjonarzy, wśród których najwybitniejszym był Livingstone. Ludność tu żyje różnorodna. Niektóre ludy wyróżniają się silną budową, kolorem skóry brązowym nie czarnym, kędzierzawymi włosami. Ciekawe są niektóre ich obyczaje. Bardzo uroczyście wita się narodziny dziecka. Sprasza się wszystkich sąsiadów na ucztę, która trwa tak długo, póki starczy żywności. Syn wcześniej zaczyna wypełniać swe obowiązki. Ledwie zaczyna chodzić, dogląda jagnięta i cielęta. Zaczyna się uczyć strzelać gdy ma cztery lata. Mając 10 lat uchodzi za dorosłego, mogącego założyć swoje gospodarstwo. Dziewczęta około dziesiątego roku życia przenoszą się z namiotu rodziców do innego, w którym razem z rówieśniczkami prowadzą samodzielną gospodarkę. Gdy chłopiec chce się ożenić, musi kupić

żonę od ojca narzeczonej. Płaci się krowami. Mąż obrządza bydło i drób, żona pracuje na roli i w ogrodzie. W każdej wsi znajdują się dwa większe ozdobne domy, które służą jako domy rozrywkowe; jeden dla mężczyzn, drugi dla kobiet. Polowania są ulubionym tematem opowiadań.

AFRYKA POŁUDNIOWA. Pierwszą osadę założyli tu Holendrzy w 1653 r. Uciekli ze swej ojczyzny przed prześladowaniami religijnymi. Objęli następnie te krainy Anglicy po krwawej wojnie. Tubylcy, Kafrowie i Hotentoci wskutek ucisku przenieśli się na wschodnie wybrzeże. Jest to ta część Afryki, która posiada tak jak krainy nadśródziemnomorskie największą ilość ludności białej. Częściowo stanowi ona dominjum Wielkiej Brytanji, t. j. kolonję o bardzo rozwiniętym samorządzie, częściowo jest kolonją Portugalji.

UWAGI, DOTYCZĄCE MOMENTÓW WYCHOWAWCZYCH.

Poznanie tej jednej części świata powinno już obudzić w uczniach uczucie podziwu i szacunku

dla tych bezinteresownych jednostek, które dla zaspokojenia ciekawości naukowej wyruszają na nieznane niebezpieczeństwa, poświęcając życie dla rozwiązania zagadki, tajemnicy, np. Livingstone. Na przykładzie misyj uczniowie powinni również zrozumieć i odczuć piękno pracy ideowej.

Drugim ważnym momentem jest poznanie znaczenia pracy zbiorowej i pracy ludzkości szeregu stuleci. Przykładem musi być Egipt i wszystkie inne krainy, w które Europejczycy włożyli pracę, więc kolonie Francji i Afryka Południowa. Trzeba dać zrozumienie możliwości człowieka, jego twórczej pracy w zdobywaniu nowych terenów, zamienianiu dzikich obszarów na pożyteczne, lub całkiem wrogich na produktywne, jak np. Saharę.

Trzecim zagadnieniem jakie się nasuwa, to stosunki między ludźmi o różnych stopniach kultury. W dzieciach powinno się zrodzić poczucie odpowiedzialności i obowiązku ciężącego na silniejszym wobec słabszego. Dawny stosunek białych do czarnych musi obudzić jaknajgorętsze oburzenie. Zadaniem nauczyciela jest, by uczucie to obudziło się u uczniów samorzutnie.

Z całości nauki o Afryce powinni uczniowie zrozumieć trudności życia na kuli ziemskiej, o których w naszych warunkach trudno sobie zdać sprawę. Młodzież musi współczuć z dolą tych odległych ludów, żyjących w tak odmiennych a trudnych warunkach.

SPIS RZECZY.

Uwagi ogólne	str. 3
Pierwsza lekcja o Afryce	10
Druża	14
Lekcja trzecia	18
„ czwarta	19
„ piąta	22
„ szósta	22
„ ósma	26
„ dziewiąta	29
„ dziesiąta	33
„ jedenasta	36
„ dwunasta	38
„ trzynasta	40
„ czternasta	41
„ piętnasta	43
„ szesnasta	44
„ siedemnasta	45
Materiał uzupełniający dla naucz.	48
Rysowanie siatki geogr. dla Afryki	49
Kilka szczegółów o Afryce	
do pierwszych lekcji	51
Kolonje Francji	54
Sahara	54
Sudan	55
Kraina wielkich jezior	56
Afryka południowa	57
Uwagi dotyczące momentów	
wychowawczych	57

DRUKARNIA I INTROLIGATORNIA

„CARBONIZACJA”

W A R S Z A W A

BIELAŃSKA 9. TELEFON 2.88.94.

$$17:3 = 5, R2$$

4 1030

488